

Ковальчук О. М.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID: 0009-0000-4477-3046

ПРАВА АДВОКАТА ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу прав адвоката як ключового елемента структури його адміністративно-правового статусу в системі публічно-правових відносин України. Адвокатура розглядається як невід'ємний інститут громадянського суспільства, діяльність якого спрямована на реалізацію конституційного права особи на правову допомогу та забезпечення верховенства права. Визначено, що права адвоката становлять фундамент його професійної діяльності, оскільки саме вони визначають межі, зміст і можливості реалізації адвокатських функцій у взаєминах із органами державної влади, місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічної адміністрації. У роботі досліджено сутність адміністративно-правового статусу адвоката, його елементи, зокрема правосуб'єктність, права, обов'язки, відповідальність і гарантії, а також окреслено особливості реалізації цих елементів у сфері адміністративного права. Особливу увагу приділено правам адвоката як центральному елементу статусу, без яких неможливе ефективне виконання функцій захисника та представника інтересів клієнта.

Здійснено класифікацію прав адвоката за змістом, характером і суб'єктами реалізації; проаналізовано нормативно-правові гарантії, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та міжнародними актами, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і Рекомендаціями Ради Європи № R(2000)21. Визначено, що наявність широкого переліку прав не забезпечує їх реальної ефективності без належних гарантій та механізмів захисту від протиправного втручання. Звернено увагу на типові проблеми практики, серед яких – відмови у наданні інформації на адвокатські запити, перешкоджання у доступі до матеріалів справ, тиск на адвокатів та формалізм з боку органів влади.

Автор доходить висновку, що права адвоката є системоутворюючим компонентом його адміністративно-правового статусу та одночасно важливим елементом механізму забезпечення прав і свобод людини. Ефективна реалізація цих прав прямо впливає на рівень доступу до правосуддя, довіру до правової системи й розвиток демократичної держави. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавства щодо гарантій діяльності адвокатів, запровадження дієвих механізмів відповідальності посадових осіб за порушення їхніх прав і гармонізації національних норм із європейськими правовими стандартами.

Ключові слова: адвокатура, права адвоката, адміністративно-правовий статус, гарантії адвокатської діяльності, правова допомога, доступ до правосуддя, публічне адміністрування, верховенство права.

Kovalchuk O. M. Rights of a lawyer as an element of the structure of administrative-legal status

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the rights of a lawyer as a key element of the structure of his administrative and legal status in the system of public and legal relations of Ukraine. The legal profession is considered as an integral institution of civil society, the activity of which is aimed at the implementation of the constitutional right of a person to legal assistance and ensuring the rule of law. It is determined that the rights of a lawyer constitute the foundation of his professional activity, since they determine the boundaries, content and possibilities of implementing the lawyer's functions in relations with state authorities, local self-government and other subjects of public administration. The paper examines the essence of the administrative and legal status of a lawyer, its elements, in particular legal personality, rights, obligations, responsibilities and guarantees, and also outlines the features of the implementation of these elements in the field of administrative law. Special attention is paid to the rights of a lawyer as a central element of the status, without which the effective performance of the functions of a defender and representative of the client's interests is impossible.

The rights of a lawyer are classified by content, nature and subjects of implementation; The article analyzes the regulatory and legal guarantees provided for by the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Activities" and international instruments, in particular the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the

Council of Europe Recommendations No. R(2000)21. It is determined that the presence of a wide list of rights does not ensure their real effectiveness without appropriate guarantees and mechanisms of protection against unlawful interference. Attention is drawn to typical problems of practice, including refusals to provide information to lawyers' requests, obstruction of access to case materials, pressure on lawyers and formalism on the part of the authorities. The author concludes that the rights of a lawyer are a system-forming component of his administrative and legal status and at the same time an important element of the mechanism for ensuring human rights and freedoms. The effective implementation of these rights directly affects the level of access to justice, trust in the legal system and the development of a democratic state. The need to improve legislation on guarantees for lawyers' activities, the introduction of effective mechanisms for holding officials accountable for violations of their rights, and the harmonization of national norms with European legal standards is substantiated.

Key words: *advocacy, lawyer's rights, administrative and legal status, guarantees for lawyer's activities, legal aid, access to justice, public administration, rule of law.*

Вступ. Адвокатура в сучасній Україні посідає ключове місце у механізмі забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також у формуванні демократичних засад функціонування держави. Вона є невід'ємним інститутом громадянського суспільства, діяльність якого спрямована на реалізацію конституційного права кожної особи на правову допомогу. У цьому контексті важливого значення набуває питання визначення адміністративно-правового статусу адвоката, зокрема його прав, які формують фундаментальні засади здійснення професійної діяльності та визначають можливості адвоката у сфері публічно-правових відносин.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні виклики, перед якими стоїть правова система України, потребують переосмислення ролі адвокатури у захисті прав громадян та забезпеченні справедливості. З одного боку, адвокат є незалежним професіоналом, який діє від імені клієнта та реалізує право на захист. З іншого боку, він є суб'єктом адміністративних правовідносин, наділеним певними правами та обов'язками у взаєминах із державними органами, органами місцевого самоврядування, правоохоронними структурами та судами. Такий дуалістичний характер статусу адвоката потребує ґрунтовного наукового аналізу, оскільки саме права адвоката забезпечують реальну можливість здійснення його функцій.

Слід відзначити, що останніми роками інститут адвокатури в Україні зазнає суттєвих трансформацій. Реформування правової системи, гармонізація законодавства із європейськими стандартами, прагнення до інтеграції у правовий простір Європейського

Союзу зумовлюють підвищення ролі адвоката як гаранта прав і свобод людини. Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року заклало основи для чіткішого визначення правового статусу адвоката. Проте наукова дискусія щодо змісту та структури адміністративно-правового статусу цього суб'єкта, а також належного рівня реалізації його прав, триває й досі.

Науковий інтерес до проблематики прав адвоката як елемента адміністративно-правового статусу пояснюється ще й тим, що в умовах розвитку демократичних інститутів та розбудови правової держави саме ефективна реалізація прав адвоката є запорукою доступу до правосуддя. Наявність прав, закріплених у законодавстві, ще не гарантує їх реального забезпечення на практиці. Часто у взаємодії з органами публічної влади адвокати стикаються з перешкодами, обмеженнями, формалізмом або відвертим нехтуванням їхніх процесуальних прав. Це створює дисбаланс у системі адміністративних відносин і суперечить міжнародним стандартам, визначеним у практиці Європейського суду з прав людини та рекомендаціях Ради Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прав адвоката досліджувалися такими вченими як В. Б. Авер'янов, А. І. Берлач, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, В. В. Гайворонський, С. Т. Гончарук, В. Л. Гранін, О. В. Гурич, Е. Ф. Демський, М. В. Завальний та ін. Втім, роль адвоката у суспільстві постійно збільшується, що обумовлює перегляд особливостей його правового статусу у адміністративних правовідносинах, які в юридичній літературі почали поділяти на три великі групи – матеріальні, процедурні та процесуальні. У всіх цих видах адміністра-

тивних правовідносин адвокат приймає специфічну участь, що потребує поглиблених досліджень як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Метою статті є здійснення комплексного дослідження прав адвоката як складового елементу його адміністративно-правового статусу. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до визначення адміністративно-правового статусу адвоката; охарактеризувати систему прав адвоката у структурі цього статусу; дослідити нормативно-правові гарантії реалізації прав адвоката у сфері адміністративних відносин; окреслити перспективи вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Поняття правового статусу є одним із фундаментальних у теорії права, адже воно відображає становище суб'єкта у системі правовідносин, визначає його права, обов'язки, повноваження та гарантії їх реалізації. У загальнотеоретичному сенсі правовий статус включає такі елементи, як правосуб'єктність, права та свободи, юридичні обов'язки, відповідальність, правові гарантії, а також певні принципи, на яких він ґрунтується. У сфері адміністративного права ці елементи набувають особливого змісту, оскільки адміністративно-правовий статус пов'язаний із взаєминами між суб'єктами приватної ініціативи та органами публічної влади, які мають владні повноваження.

Адміністративно-правовий статус адвоката є складним і багаторівневим явищем, оскільки адвокат водночас виступає і як незалежний професійний захисник прав і законних інтересів клієнта, і як учасник адміністративних процедур та процесів. На відміну від кримінального чи цивільного процесу, у сфері адміністративного права адвокат реалізує свої права у відносинах із органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами публічного адміністрування, а також у рамках адміністративного судочинства. Це зумовлює особливості його статусу, адже він має здійснювати професійну діяльність в умовах правової нерівності сторін: орган влади діє від імені держави й реалізує владні повноваження, тоді як адвокат пред-

ставляє приватну особу, яка потребує захисту від можливих зловживань чи помилок адміністративного апарату.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1] визначає адвокатуру незалежним інститутом, який не входить до системи органів державної влади та місцевого самоврядування, проте виконує суспільно значущі функції. Це означає, що адвокат не є державним службовцем чи посадовою особою публічного органу, проте він постійно взаємодіє з адміністративними структурами, реалізуючи свої професійні права. Саме у цій площині постає питання про його адміністративно-правовий статус, який відрізняється від загального правового статусу тим, що окреслює положення адвоката саме у сфері публічно-правових відносин.

До структури адміністративно-правового статусу адвоката науковці зазвичай відносять кілька основних елементів:

- адміністративну правосуб'єктність (здатність мати права й обов'язки у сфері адміністративних відносин);
- права та свободи (право на отримання інформації, на звернення до органів влади, право брати участь у адміністративних процедурах, представляти інтереси клієнта тощо);
- юридичні обов'язки (дотримання законодавства, адвокатської етики, порядку подання документів, правил доступу до інформації, що містить державну таємницю);
- відповідальність (дисциплінарна, адміністративна, кримінальна у разі порушення закону чи зловживання статусом);
- правові гарантії, які забезпечують реальність і дієвість прав адвоката [2, с. 53-56].

Важливо наголосити, що права адвоката в адміністративно-правових відносинах є не просто його професійними можливостями, а й засобами реалізації конституційного права громадян на правову допомогу. Таким чином, захищаючи свої професійні права, адвокат одночасно опосередковано захищає права і свободи людини. Це робить його статус особливо вагомим для розвитку демократичної правової держави.

У науковій літературі існує кілька підходів до визначення адміністративно-правового статусу адвоката. Одні автори вважають його

похідним від загального правового статусу особи, акцентуючи увагу на тому, що адвокат у першу чергу залишається громадянином з відповідними конституційними правами та обов'язками [3]. Інші дослідники розглядають адміністративно-правовий статус як специфічний вид професійного статусу, що визначається особливостями діяльності адвоката у сфері публічної адміністрації [4]. Третя позиція полягає у тому, що адміністративно-правовий статус адвоката є інтегрованим явищем, яке поєднує елементи загального правового статусу громадянина, професійного статусу юриста та специфічних повноважень, пов'язаних із взаємодією з органами публічної влади [5, с. 296-298].

Особливістю адміністративно-правового статусу адвоката є те, що він має подвійний вимір: індивідуальний і представницький. Індивідуальний вимір полягає у наявності в адвоката власних прав і обов'язків у сфері адміністративних відносин (право на звернення з адвокатським запитом, право доступу до інформації тощо). Представницький вимір виявляється у тому, що адвокат реалізує свої права для забезпечення прав і законних інтересів клієнта, який виступає стороною адміністративних правовідносин. Цей дуалізм є визначальною рисою його статусу.

Необхідно також враховувати, що адміністративно-правовий статус адвоката формується не лише на основі національного законодавства, а й під впливом міжнародних стандартів. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував на необхідності гарантувати адвокатам достатні права для належного виконання їхніх обов'язків, оскільки від цього залежить ефективність права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. Крім того, Рекомендації Ради Європи № R(2000)21 підкреслюють важливість забезпечення незалежності адвокатів і недопустимість будь-яких обмежень їхніх прав поза межами, визначеними законом.

У структурі адміністративно-правового статусу адвоката саме права виступають центральним елементом, оскільки вони забезпечують реальну можливість вико-

нання ним своїх професійних функцій. Права адвоката є правовим інструментом, завдяки якому він може здійснювати представництво та захист інтересів клієнта у відносинах із суб'єктами публічної влади. Якщо правосуб'єктність адвоката окреслює його здатність бути учасником адміністративних правовідносин, то конкретні права визначають межі та способи його діяльності. Саме тому дослідження системи прав адвоката дозволяє зрозуміти як сутність його адміністративно-правового статусу, так і реальний стан забезпечення конституційних прав і свобод громадян.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат наділений широким колом прав, які можна розглядати у трьох взаємопов'язаних рівнях: 1) загальні професійні права, що визначають його статус у правовій системі; 2) спеціальні права, які забезпечують участь у різних провадженнях, зокрема адміністративних; 3) гарантії діяльності, які створюють умови для реальної реалізації цих прав [1].

До загальних професійних прав належать: право представляти і захищати права та інтереси клієнта у всіх органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності; право збирати відомості, необхідні для надання правової допомоги; право вільного доступу до відкритої інформації, що міститься у державних реєстрах; право на збереження адвокатської таємниці. Ці права формують основу професійної діяльності адвоката й визначають його місце у правовій системі.

Особливу увагу слід приділити спеціальним правам адвоката у сфері адміністративних відносин. Вони проявляються, зокрема, у можливості звертатися з адвокатським запитом до органів державної влади й місцевого самоврядування з метою отримання необхідної інформації. Закон прямо зобов'язує відповідні органи надавати відомості на запит адвоката у визначені строки, за винятком інформації з обмеженим доступом. Цей інститут адвокатського запиту є одним із найважливіших інструментів професійної діяльності, оскільки дозволяє забезпечити оперативний

збір доказової бази. На практиці ж нерідко виникають ситуації, коли органи влади ухиляються від надання інформації, посиляючись на різні формальні підстави, що свідчить про недосконалість механізму реалізації цього права [7, с. 335-340].

Не менш важливим є право адвоката брати участь у адміністративних провадженнях та судових процесах, що стосуються його клієнта. У межах адміністративного судочинства адвокат має право знайомитися з матеріалами справи, робити копії документів, подавати клопотання, брати участь у засіданнях, оскаржувати рішення та дії суб'єктів владних повноважень. Таким чином, права адвоката у сфері адміністративного процесу безпосередньо спрямовані на реалізацію права особи на справедливий судовий розгляд і ефективний захист від незаконних чи необґрунтованих дій органів влади.

Суттєве значення мають також права адвоката у сфері взаємодії з правоохоронними органами. Зокрема, він має право бути присутнім під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, надавати правову допомогу особі, щодо якої складено протокол, подавати докази, заявляти відводи та клопотання. Ці права особливо актуальні у ситуаціях, коли органи поліції чи інші адміністративні органи можуть зловживати своїм становищем. Реалізація прав адвоката у такому випадку виступає своєрідним запобіжником від свавілля адміністрації.

У теоретичному плані права адвоката можна класифікувати за кількома критеріями:

- за суб'єктами, стосовно яких вони реалізуються (права у відносинах із судами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами тощо);
- за характером діяльності (права на збір інформації, на участь у процесуальних діях, на звернення до органів влади, на правовий захист клієнта);
- за змістом (матеріальні права – наприклад, право на отримання винагороди за працю, та процесуальні – право брати участь у провадженнях, заявляти клопотання) [8].

Необхідно підкреслити, що права адвоката тісно пов'язані з гарантіями їх реалізації.

Адже навіть найширший перелік прав залишатиметься декларативним, якщо держава не створює реальних умов для їх ефективного використання. Тому законодавство України закріплює низку гарантій: заборону вимагати від адвоката чи його клієнта відомості, що становлять адвокатську таємницю; недопустимість втручання органів влади у професійну діяльність адвоката; право адвоката на безперешкодне спілкування з клієнтом; гарантії безпеки адвоката у разі загрози його життю чи здоров'ю у зв'язку з професійною діяльністю.

Разом із тим, аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про низку проблем, що перешкоджають ефективній реалізації прав адвоката. По-перше, наявна суперечність між окремими нормативними актами, коли формально закріплені права адвоката обмежуються відомчими інструкціями чи практикою застосування закону. По-друге, бракує ефективних механізмів відповідальності посадових осіб за порушення прав адвоката, що знижує дієвість наявних гарантій. По-третє, у суспільстві зберігається певний рівень недовіри до адвокатури, що також впливає на практичне сприйняття її правового статусу.

Таким чином, права адвоката є визначальним елементом його адміністративно-правового статусу. Вони не лише забезпечують можливість здійснення професійної діяльності, але й виконують важливу суспільну функцію – гарантують реалізацію права громадян на правову допомогу та захист у відносинах з органами публічної влади. Водночас реальне забезпечення цих прав потребує вдосконалення правозастосовної практики, посилення відповідальності за їх порушення та узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами.

Дослідження прав адвоката як складової його адміністративно-правового статусу дозволяє дійти висновку, що саме права є системоутворюючим елементом, який визначає зміст і характер діяльності адвоката у взаємодії з органами публічної влади. Без належного обсягу прав адвокат не може ефективно реалізувати свої функції захисника і представника, а отже – забезпечити

конституційне право особи на правову допомогу, що гарантується статтею 59 Конституції України [9].

Система прав адвоката в Україні є розвиненою й охоплює як загальні професійні права (право представляти клієнта, збирати інформацію, користуватися адвокатською таємницею), так і спеціальні права, пов'язані з участю у провадженнях, зверненням до органів влади, збором доказів. Водночас ці права набувають реального змісту лише за умови їхнього поєднання з ефективними гарантіями та механізмами захисту.

Практика застосування законодавства свідчить, що незважаючи на широкий обсяг прав, адвокати нерідко стикаються з перешкодами у їх реалізації. Найпоширенішими проблемами є відмова органів влади у наданні інформації на адвокатські запити, обмеження доступу до матеріалів справ, затягування процесуальних дій, тиск на адвоката під час виконання ним професійних обов'язків. Такі явища знижують ефективність адвокатської діяльності та негативно впливають на рівень правового захисту громадян.

Висновки. Аналіз норм національного законодавства у поєднанні з міжнародними стандартами (зокрема, Основними принципами ООН щодо ролі юристів, рекомендаціями Ради Європи) дозволяє стверджувати, що в Україні існує необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання прав адвоката. Це стосується як деталізації окремих процесуальних прав, так і запровадження більш ефективних механізмів відповідальності посадових осіб за порушення прав адвоката.

Отже, права адвоката є не лише елементом його адміністративно-правового статусу, а й важливою складовою системи гарантій прав і свобод людини. Від їх повноти та реального забезпечення залежить ефективність правової допомоги, рівень довіри до правосуддя та функціонування правової держави загалом. Подальший розвиток законодавчого регулювання у цій сфері має бути спрямований на забезпечення незалежності адвокатури, зміцнення гарантій її діяльності та гармонізацію національного законодавства з європейськими правовими стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про адвокатуру та юридичну практику: Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 62. Ст. 17.
2. Бакаянова Н. Права адвокатів як членів єдиної професійної організації. *Journalul juridic național teorie i practică*. 2015. № 6. С. 53-56.
3. Заяць О. С. Іntenціональний аналіз професійної юридичної практики: філософсько-правовий дискурс: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12; Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2022. 540 с.
4. Ненадання інформації на запит адвоката: чи можна його оскаржити до адміністративного суду: позиція Великої Палати Верховного Суду. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/248339-nenadannya-informatsiyi-na-advokatskiy-zapit-chi-mozhna-oskarzhiti-do-adminsudu-pozitsiya-velikoyi-palati-vs> (дата доступу: 15.10.2025).
5. Заборовський В. В., Гечка К. В. Проблеми правового захисту адвокатської таємниці та шляхи їх удосконалення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1 С. 296-298.
6. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата доступу: 16.10.2025).
7. Заборовський В. В., Манзюк В. В. Документальне підтвердження правового статусу адвоката як необхідна умова для реалізації права на запит. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Випуск 64. С. 335-340.
8. Зберігання документів адвокатом: навіщо це потрібно: Адвокатське об'єднання «BARRISTERS PRIME GROUP». 2018. URL: www.barristers.com.ua/advokatske-zberigannya-dokumentiv-chomu-vam-tse-potribno/ (дата доступу: 17.10.2025).
9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025